

БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ЎНІВЕРСІТЭТ

Аб'ект аўтарскага права
УДК 821.161.3-94 Адамовіч(043.3)

ПАПОЎ
Антон Станіслававіч

**ІДЭЙНА-ФІЛАСОФСКАЯ КАНЦЭПТУАЛЬНАСЦЬ ТВОРАЎ
АЛЕСЯ АДАМОВІЧА 1980–1990-Х ГАДОЎ У КАНТЭКСЦЕ ЗАМЕЖНОЙ
ЛІТАРАТУРЫ**

Аўтарэферат дысертацыі на атрыманне вучонай ступені
кандыдата філалагічных навук
па спецыяльнасці 10.01.01 – беларуская літаратура

МІНСК, 2023

Работа выканана ва УА “Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна”

Навуковы
кіраўнік:

Мельнікава Зоя Пятроўна,

доктар філалагічных навук, прафесар,
прафесар кафедры беларускай філалогіі
філалагічнага факультэта УА “Брэсцкі
дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна”

Афіцыйныя
апаненты:

Крыклівец Алена Уладзіміраўна,

доктар філалагічных навук, дацэнт, прафесар
кафедры беларускай і рускай філалогіі
УА “Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя
П.М. Машэрава”

Сабуць Аліна Эдмундаўна,

кандыдат філалагічных навук, дацэнт, дацэнт
кафедры беларускай філалогіі УА “Гродзенскі
дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы”

Апаніруючая
арганізацыя:

УА “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя
Ф. Скарыны

Абарона адбудзецца “26” студзеня 2024 г. у 14.30 на пасяджэнні савета па абароне дысертацый Д 02.01.12 пры Беларускаім дзяржаўным ўніверсітэце (220030, г. Мінск, вул. К.Маркса, 31, філалагічны факультэт, аўд. 62); e-mail вучонага сакратара: tsidorova1980@mail.ru; тэл. вучонага сакратара: 8 (017) 209-55-58.

З дысертацыяй можна азнаёміцца ў Фундаментальнай бібліятэцы Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Аўтарэферат разасланы “21” снежня 2023 г.

Вучоны сакратар
савета па абароне дысертацый

Т.П. Сідарава

УВОДЗІНЫ

Алесь Адамовіч – адзін з найбольш яркіх, выбітных твораў другой паловы XX стагоддзя. Пачаўшы шлях у філалогію і гуманітарыстыку напачатку 1950-х як раманіст і літаратурны крытык, ён набыў славу і міжнародны аўтарытэт таксама як публіцыст і стваральнік прынцыпова новай канцэпцыі развіцця сусветнага мастацтва слова – звышлітаратуры. Яго, прадстаўніка пакалення шасцідзясятнікаў, хвалявалі праблемы экалогіі, крызісу вёскі, пытанне выбару шляхоў развіцця нацыянальнай і сусветнай літаратуры.

Адным з важных напрамкаў сучаснага літаратуразнаўства з’яўляецца даследаванне ўнікальных для асобнага мастака вобразаў-канцэптаў, якія ў комплексе фарміруюць канцэптасферу кожнага твора, што мае выключна важнае значэнне для спасціжэння ідэйна-эстэтычнага зместу творчасці, для вызначэння значнасці ўкладу пісьменніка ў літаратурны працэс, у распрацоўку грамадска значных праблем. Мастацкія, дакументальна-мастацкія і публіцыстычныя творы А. Адамовіча вызначаюцца глыбокай ідэйна-філасофскай канцэптуальнасцю, што збліжае іх з лепшымі ўзорамі сусветнай літаратуры і дае падставы разглядаць набыткі беларускага пісьменніка ў кантэксце сусветных мастацкіх традыцый.

Актуальнасць дадзенага даследавання абумоўлена неабходнасцю комплекснага аналізу ідэйнай і маральна-філасофскай змястоўнасці мастацкіх і публіцыстычных твораў А. Адамовіча 1980–1990-х гадоў. Літаратуразнаўчыя працы з падагульняючым разглядам і ацэнкай плёну А. Адамовіча ў названым кірунку адсутнічаюць. Між тым спадчына пісьменніка з’яўляецца важным кампанентам беларускай літаратурнай традыцыі не толькі другой паловы мінулага стагоддзя, але і сучаснасці, утрымлівае актуальныя сацыякультурныя вартасці, што дазваляе гаварыць аб яе сусветным значэнні і ў XXI стагоддзі.

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РАБОТЫ

Сувязь работы з навуковымі праграмамі (праектамі), тэмамі

Дысертацыя выканана на кафедры беларускай філалогіі ўстановы адукацыі “Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна”. Тэма і праблематыка дысертацыі звязаны з профілем навуковых даследаванняў кафедры беларускай філалогіі УА “БрДУ імя А.С. Пушкіна”, уключаных у Дзяржаўную праграму навуковых даследаванняў “Ідэйна-філасофская прастора і мастацкая аксіялогія беларускай літаратуры другой паловы XX – пачатку XXI стагоддзя ў сучасным нацыякультурным дыскурсе” (№ ДР 20211416 ад 18.05.2021).

Мэта і задачы даследавання

Мэта даследавання – абгрунтаванне актуальнасці і знаканасці ідэйна-філасофскіх і эстэтычных поглядаў А. Адамовіча ў сучаснай сацыякультурнай і цывілізацыйнай прасторы праз устанаўленне канцэптўальнасці, маральна-аксіялагічных дамінантаў, іх семантыкі і функцый у творах 1980–1990-х гадоў, а таксама вызначэнне спецыфікі мастацкага мыслення беларускага пісьменніка ў кантэксце аналагічных ідэй А. Салжаніцына, Ч. Айтматава, Г. Бёля, Г. Граса.

Навуковая рэалізацыя мэты даследавання прадугледжвае вырашэнне наступных **задач**:

1) вызначыць інавацыйнасць псіхалагізму і наратыўныя аспекты раскрыцця вобразаў персанажаў у аповесці А. Адамовіча “Карателі”;

2) выявіць тыпалагічныя сыходжанні ў змястоўнасці вобразаў і канцэптўальных матываў пры мастацка-філасофскім асэнсаванні цывілізацыйнай трагедыі ў аповесці-антыўтопіі А. Адамовіча “Последняя пастораль” і ў рамане Ч. Айтматава “Буранны полустанок”;

3) ахарактарызаваць канцэптўальнасць мастацкага ўвасаблення нацыянальнай ідэнтычнасці ў аповесці А. Адамовіча “Венера, або Як я быў прыгоннікам” у параўнанні з творами А. Салжаніцына “Матрэнін двор”;

4) вылучыць сэнсавыяўленчыя функцыі вобразаў-канцэптаў *свой, чужы, дом, страчаны прытулак*, канцэптўальнай апазіцыі *чужы-свой* у творах А. Адамовіча “Нямко” і Г. Бёля “Дом без хазяіна” і вызначыць аўтарскія маральна-філасофскія інтэнцыі, рэалізаваныя ў абодвух творах;

5) даць ацэнку праблематыцы і ідэйна-філасофскім дамінантам публіцыстыкі А. Адамовіча ў кантэксце інтэлектуальных пошукаў яго літаратурных сучаснікаў (А. Салжаніцына);

6) абгрунтаваць праяўленасць прагнастычнай функцыі літаратуры як формы мастацкай свядомасці ў эсэістыцы А. Адамовіча і Г. Граса, што актуалізуецца ва ўмовах глабальна-гістарычных працэсаў сучаснасці.

Аб’ект даследавання – праблематыка і аксіясфера мастацкіх, дакументальна-мастацкіх і публіцыстычных твораў А. Адамовіча 1980–1994 гадоў (“Карателі”, “Последняя пастораль”, “Венера, або Як я быў прыгоннікам”, “Нямко” і інш.).

Прадмет даследавання – спецыфіка мастацкага мыслення, канцэптўальнасць, паэтыка, ідэйна-філасофская змястоўнасць твораў А. Адамовіча названага перыяду ў суаднесенні з творамі пісьменнікаў-мысляроў XX стагоддзя Ч. Айтматава, Г. Бёля, Г. Граса, А. Салжаніцына.

У дысертацыі рэалізавана комплексная метадалогія, у межах якой на базе культурна-гістарычнага метаду выкарыстоўваюцца прыёмы

кампаратыўнага (параўнальна-супастаўляльнага) і структурна-семіятычнага аналізу мастацкай літаратуры.

Навуковая навізна даследавання

У дысертацыі ўпершыню праведзена сістэмнае даследаванне ідэйна-філасофскай канцэптуальнасці творчасці А. Адамовіча 1980–1990-х гадоў у кантэксце значных і тыпалагічна падобных твораў расійскай і еўрапейскай літаратуры. На сучасным навуковым узроўні раскрыты маральна-эстэтычныя, аксіялагічныя дамінанты праявітых твораў, публіцыстыкі і эсэістыкі А. Адамовіча апошняй чвэрці XX стагоддзя. Упершыню ў беларускім літаратуразнаўстве сістэмна апісаны функцыі аўтарскіх вобразаў-канцэптаў *мір, вайна, дом, страчаны прытулак, чужы, свой, здрада* ў абраных для даследавання творах А. Адамовіча і сусветна вядомых пісьменнікаў-гуманістаў Ч. Айтматава, Г. Бёля, Г. Граса, А. Салжаніцына. Актуалізавана каштоўнасць канцэпцыі звышлітаратуры ў эпоху глабалізму, што была сцверджана беларускім пісьменнікам, і праз яе асэнсаванне ў сусветнай мастацкай традыцыі падкрэслена важнае ідэйна-эстэтычнае значэнне творчасці А. Адамовіча для развіцця культуры.

Палажэнні, якія выносяцца на абарону

1. Ідэя звышлітаратуры (новага мыслення пісьменніка, рэалізаванага ў слове) як дзейснага ўнёску ў справу папярэджання новых сусветных войнаў і цывілізацыйных катастроф – асноўная філасофска-эстэтычная канцэпцыя творчасці А. Адамовіча 1980–1990-х гадоў. Аповесць “Каратели” ўтрымлівае не толькі антыфашысцкі пафас, але і ідэю недапушчэння магчымага апакаліпсісу. Ідэйнае супрацьстаянне беларускага творцы з нямецкім пісьменнікам-імаралістам, філосафам Ф. Ніцшэ ўтварае ўнутраны маральна-этычны сюжэт твора і выяўляе яго светапоглядна-выхаваўчы патэнцыял. Інавацыйнасць псіхалагізму і спецыфіка наратыву ў аповесці ўвасоблены праз унутраныя маналогі, спрэчкі персанажаў-карнікаў, праз рэалізацыю канцэптаў *вайна, смерць*.

2. Канцэпцыя *катастрафізму быцця* ў аповесці А. Адамовіча “Последняя пастораль” тыпалагічна суадносіцца з агульнаеўрапейскай літаратурнай плыню (“катастрафізмам”). Праз завастрэнне экзістэнцыяльных праблем асобы, будучыні цывілізацыі, канкурэнцыі ідэалогій, праз мастацка-філасофскі аналіз мінулага і сучаснасці аўтар прагназуе магчымыя сацыяльна-грамадскія канфлікты і пагрозу ядзернай, цывілізацыйнай катастрофы. Актуалізаваная ў аповесці “Последняя пастораль” ідэя разбуральнасці агрэсіўнага глабалізму суадносіцца з адметна рэалізаванай аналагічнай ідэяй у рамане Ч. Айтматава “Буранный полустанок”.

3. Мастацкая мадэль нацыянальнай ідэнтычнасці ў аповесці “Венера, або Як я быў прыгоннікам” увасоблена праз сістэму канцэптуальных матываў

сям'я, вера, дом, праца і інш., дапоўнена ідэяй гістарычнай памяці як асновы самасвядомасці народа. А. Адамовіч і А. Салжаніцын (апаবাদанне “Матрэнін двор”), звяртаючыся да ідэй нацыянальнай ідэнтычнасці і гістарычнай памяці, творча семантызуючы канцэпты *вера, дом*, стварылі выразныя карціны жыцця беларускага і рускага народаў у крызісныя дзесяцігоддзі ХХ стагоддзя.

4. Аналогіі ў змястоўнасці ідэйна-філасофскай праблематыкі, аўтарскім выбары тыповых характараў персанажаў для твораў А. Адамовіча “Нямко” і Г. Бёля “Дом без хазяіна” абумоўлены сэнсавымі функцыямі канцэптаў *свой, чужы, чужы-свой, дом, страчаны прытулак*. Такія аналогіі выяўляюцца як у паняццёва-зместавым, так і ў асацыятыўна-вобразным, аксіялагічным аспектах, рэалізуюцца і набываюць новыя канатацыі праз характары, дзеянні, думкі герояў. Аснова ўнутранага сюжэта апавесці А. Адамовіча “Нямко” – пераход ад варожасці да любові і міласэрнасці, сэнсавая трансфармацыя канцэптаў *чужое і сваё*.

5. У публіцыстыцы 1980–1990-х гадоў выяўлена пазіцыя А. Адамовіча як мысляра-гуманіста, аўтара арыгінальнай тэорыі далейшага прагрэсу беларускай і сусветнай літаратур. Авадодванне новым мысленнем у эпоху ядзернай зброі, скіраваным на недапушчэнне ядзернай вайны і тэхнагенных катастроф, – гэта імператыў для сучаснага мастака. Такі асноўны ідэйны пафас шэрага артыкулаў А. Адамовіча. Канцэптуальна-тыпалагічнае супадзенне па названай пазіцыі ў публіцыстыцы А. Адамовіча і А. Салжаніцына засведчана ўвагай да эсхаталагічнай праблематыкі абодвух пісьменнікаў.

6. Эсэістыка А. Адамовіча раскрывае новыя аспекты ў гісторыка-літаратурнай, навукова-метадалагічнай, экалагічнай і сацыяльнай праблематыцы, утрымлівае ўнікальны дакументальна-фактаграфічны матэрыял, актуалізуе папярэдзальныя ідэі аўтара. Далучанасць беларускага творцы да еўрапейскай літаратурна-гуманістычнай традыцыі выяўляецца праз параўнанне з эсэістыкай нямецкага пісьменніка Г. Граса. Абодвух аўтараў хвалівалі праблемы недапушчэння вайны, экалагічных катастроф, палітычнай і сацыяльнай мэтазгоднасці сацыяльна-грамадскіх сістэм, шляхоў развіцця нацыянальнай і сусветнай літаратур.

Асабісты ўклад саіскальніка

Дысертацыя з’яўляецца самастойнай навуковай працай, адлюстроўвае вынік арыгінальнай распрацоўкі новага і запатрабаванага ў айчынным літаратуразнаўстве напрамку даследавання. Публікацыі па тэме работы напісаны без суаўтараў. Напрацоўкі, ідэі і высновы саіскальніка істотна ўзбагачаюць беларускае адамовічазнаўства, аб’ектыўна ўзбудняюць постаць пісьменніка-мысляра А. Адамовіча, вызначаюць яго асабісты ўклад у мастацка-папярэдзальнае асэнсаванне вострых маральна-філасофскіх, сацыяльна-

грамадскіх, цывілізацыйных праблем. Разам з гэтым дысертант выяўляе высокі ідэйна-гуманістычны патэнцыял беларускай літаратуры ў кантэксце замежнай.

Апрабацыя вынікаў дысертацыі

Тэарэтычныя палажэнні і вынікі дысертацыі абмяркоўваліся на пасяджэннях кафедры беларускай філалогіі (у 2019–2022 гадах) установы адукацыі “Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна”. Асноўныя навуковыя вынікі і практычныя рэкамендацыі прадстаўлены на 9 навукова-практычных канферэнцыях рознага ўзроўню і 1 навукова-практычным семінары: Рэспубліканская навукова-практычная канферэнцыя “Актуальныя праблемы сучаснага літаратурнага працэсу” (БрДУ імя А.С. Пушкіна, Брэст, 20 лістапада 2019 года); IX Міжнародная навуковая канферэнцыя “Славянскія мовы: системна-описательный и социокультурный аспекты исследования” (БрГУ імя А.С. Пушкіна, Брэст, 22–23 студзеня 2019 года); Рэспубліканская навукова-практычная канферэнцыя “Адзінаццаты Калесніцаўскія чытанні” (БрДУ імя А.С. Пушкіна, Брэст, 29 кастрычніка 2020 года); Рэспубліканская навукова-практычная канферэнцыя “Нацыянальна-культурны кампанент у літаратурнай і дыялектнай мове” (БрДУ імя А.С. Пушкіна, Брэст, 12 лютага 2021 года); Міжнародная навуковая канферэнцыя “Беларуская літаратура і літаратуразнаўства: канцэпцыі, напрамкі, навуковыя школы (да 90-годдзя з дня заснавання Інстытута літаратуразнаўства)” (НАН Беларусі, Мінск, 1–2 красавіка 2021 года); Рэспубліканская навукова-практычная канферэнцыя “Актуальныя праблемы сучаснага літаратурнага працэсу” (БрДУ імя А.С. Пушкіна, Брэст, 17 лістапада 2021 года); X Міжнародная навуковая канферэнцыя “Славянскія мовы: системно-описательный и социокультурный аспекты исследования” (БрГУ імя А.С. Пушкіна, Брэст, 19–20 студзеня 2021 года); Міжнародная заочная навукова-практычная канферэнцыя “Іскусства слова в диалоге культур: проблемы рецепции” (БрГУ імя А.С. Пушкіна, Брэст, 10 сакавіка 2022 года); Рэспубліканскі завочны навукова-практычны семінар “Тэкст у парадыгме філалагічнай адукацыі” (БрДУ імя А.С. Пушкіна, Брэст, 16 сакавіка 2022 года); Міжнародная студэнцкая навуковая канферэнцыя “Слова в языке, речи, тексте” (БрГУ імя А.С. Пушкіна, Брэст, 20–21 мая 2022 года); Рэспубліканская навукова-практычная канферэнцыя “Дванаццаты Калесніцаўскія чытанні” (БрДУ імя А.С. Пушкіна, Брэст, 28 кастрычніка 2022 года).

Апублікаванасць вынікаў дысертацыі

Асноўныя вынікі дысертацыі прадстаўлены ў 14 публікацыях, сярод якіх 6 артыкулаў у навуковых выданнях, якія адпавядаюць п. 19 Палажэння аб прысуджэнні вучоных ступеняў і прысваенні вучоных званняў (1 з іх у замежным друку; 5,24 аўт. арк.), 4 артыкулы ў зборніках навуковых прац (1,2 аўт. арк.), 4 артыкулы ў матэрыялах навуковых канферэнцый (1,3 аўт. арк.).

У працэсе напісання дысертцыі праведзены 4 укараненні яе матэрыялаў у адукацыйны працэс УА “Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна”, аб чым маюцца 4 акты.

Структура і аб’ём дысертцыі

Дысертцыйнае даследаванне складаецца з уводзін, агульнай характарыстыкі работы, чатырох глаў, заключэння і бібліяграфічнага спіса. Агульны аб’ём складае 137 старонак, у тым ліку асноўны тэкст – 113 старонак, бібліяграфічны спіс – 12 старонак, дадатак – 12 старонак. Бібліяграфічны спіс уключае 143 пазіцыі, сярод якіх 129 пазіцый выкарыстаных крыніц (10 старонак) і 14 – публікацыі дысертанта (2 старонкі).

АСНОЎНЫ ЗМЕСТ ДЫСЕРТАЦЫІ

Глава 1 “**Аналітычны агляд літаратуры па тэме дысертцыйнага даследавання**” прысвечана аналізу літаратуразнаўчых прац беларускіх і замежных навукоўцаў, аб’ектам даследавання якіх з’яўляліся творы А. Адамовіча. У главе ў храналагічным парадку разгледжаны асноўныя тэндэнцыі ў даследаваннях дакументальна-мастацкай, публіцыстычнай і літаратуразнаўчай творчасці аўтара, выяўлены напрамкі аналізу спадчыны А. Адамовіча, якія, на погляд дысертанта, распрацаваны недастаткова.

Глава 2 “**Ідэя звышлітаратуры ў творах А. Адамовіча 1980-х гадоў. Светапоглядныя аспекты**” прысвечана вывучэнню творчасці пісьменніка 80-х гадоў XX стагоддзя. Акрэслены мастацкія сродкі раскрыцця ідэй звышлітаратуры і новага мыслення ў аповесцях “Каратели. Радость ножа, или Жизнеописание гиперборцев” і “Последняя пастораль”. Выяўлены асаблівасці ўвасаблення светапогляду пісьменніка як гуманіста і антыфашыста, спецыфіка і функцыі дакументальнасці і факталагічнасці ў аповесці “Каратели”, вобразнасці і алегарычнасці аповесці “Последняя пастораль”. Устаноўлена ідэйна-філасофская сувязь паміж гэтымі творамі, выяўлена іх канцэптуальнае значэнне для беларускай літаратуры другой паловы мінулага стагоддзя. Зроблена наступная выснова: ідэя звышлітаратуры як дзейснага сродку папярэджання цывілізацыйнай катастрофы з’яўляецца асноўнай філасофска-эстэтычнай, творча-светапогляднай канцэпцыяй А. Адамовіча ў 1980–1990-я гады. Ідэі і канцэпцыі пісьменніка актуалізуюцца ў сучаснасці.

Раздзел 2.1 “**Антыніцшанскі філасафізм аповесці «Каратели». Фенаменалогія псіхалагізму, наратыўнасць**” прысвечаны раскрыццю творчасці А. Адамовіча як прадстаўніка філасофска-літаратурнай плыні антыніцшанства і вызначэнню спецыфікі прыёму псіхалагізму ў наратыўнай стратэгіі пісьменніка. Лейтматывам аповесці “Каратели” з’яўляецца ідэйна-эстэтычнае супрацьстаянне пісьменніка з нямецкім філосафам-імаралістам

Ф. Ніцшэ, што ўтварае маральна-філасофскі сюжэт і выяўляе светапоглядна-аксіялагічны патэнцыял твора.

Найбольш ёмістым па ідэйна-філасофскім змесце ў аповесці “Каратели” з’яўляецца раздзел “Размова памерлага Бога з прастытуткай”, у якой мастацкімі сродкамі выкладзены антыніцшэанскія, гуманістычныя ідэі А. Адамовіча. Будуючы раздзел у форме дыялогу, аўтар алегарычна, але выразна і паслядоўна выкладае прычыны, якія дазволілі ніцшэанству з’явіцца і заняць трывалыя пазіцыі сярод іншых філасофскіх сістэм. Беларускі пісьменнік усведамляе небяспеку прафанацыі філасофскіх ідэй, звязаных са скасаваннем этычных імператываў, што можа мець катастрофічныя вынікі. Шырока выкарыстоўваючы наватарскія для беларускай літаратуры прыёмы нахштальт “чорнага” псіхалагізму і плыні свядомасці, пісьменнік на дакументальнай аснове стварае вобразы карнікаў. Падрабязна распрацаваны вобразы калабарантаў Тулігі, Беллага, Сурава, а таксама нямецкіх фашыстаў Дзірлевангера і Цымермана. Падкрэслена, што выкарыстанне матэрыялаў судовых працэсаў, якія праходзілі над здраднікамі ў Беларусі ў 1970-я гады, у спалучэнні з прыёмамі мастацкага наратыву дазволіла А. Адамовічу стварыць глыбокія, пераканаўчыя вобразы-тыпы карнікаў.

Раздзел 2.2 “**Мастацка-філасофскае выяўленне катастрофізму быцця ў творах А. Адамовіча «Последняя пастораль» і Ч. Айтматава «Буранный полустанок»**” прысвечаны параўнальнаму аналізу ўвасаблення мастацка-філасофскай канцэпцыі катастрофізму быцця ў названых творах сусветна вядомых беларускага і кіргіскага пісьменнікаў. Зроблена выснова, што аўтарскі філасафізм вызначае ідэйна-жанравую спецыфіку аповесці “Последняя пастораль” як твора-антыўтопіі. А. Адамовіч уздымае шэраг важных экзістэнцыйных пытанняў асобы і чалавечай цывілізацыі: зносінаў мужчыны і жанчыны, кахання, здрады, непрымірымай канкурэнцыі ідэалогій. Аднак найбольш значнай і пераканаўча завостранай з’яўляецца праблема папярэджання ядзернага канфлікту, які немінуча прывядзе да знішчэння чалавецтва. Аўтар метафарычна інтэрпрэтуе біблейскія сюжэты, эсхаталагічныя міфы розных народаў і класічныя творы сусветнай літаратуры, знаходзячы ў іх аргументы і ідэйна-мастацкія сродкі выпраўлення чалавецтва і адраджэння гуманізму як адзінага шляху рэалізацыі палітыкі раззбраення і выратавання цывілізацыі.

Папярэдзальны пафас і ідэйна-філасофская парадыгма “Апошняя пастараль” выяўляюцца ў параўнанні з раманам Ч. Айтматава “Буранный полустанок. И дольше века длится день”. Адною з галоўных тэм твора кіргіскага пісьменніка стала асэнсаванне падзей 1930–1940-х гадоў, іх уплыву на менталітэт народа і характар яго ўзаемадзеяння з уладай. Аўтар аднаўляе падзеі першых пасляваенных гадоў, уздымае праблемы камунікацыі розных

слаёў савецкага грамадства гэтага перыяду, разважае над цаной тэхнічнага прагрэсу. Важнай прыкметай аблічча асобных герояў твора становіцца страта імі гістарычнай памяці, сувязі з народам, адсутнасць разумення вечнай каштоўнасці гуманістычных ідэй свайго народа і ўсяго чалавецтва.

У главе 3 **“Філасофска-эстэтычная прастора твораў А. Адамовіча 1990-х гадоў. Канцэпцыя нацыянальнай ідэнтычнасці і гістарычнай памяці”** шматаспектна даследуецца ідэйна-філасофская канцэптасфера аповесцей пісьменніка. Канцэпцыя *нацыянальнай ідэнтычнасці* раскрываецца праз мастацкае ўвасабленне ідэі *гістарычнай памяці*. Устаноўлена, што канцэпты *нацыянальная ідэнтычнасць* і *гістарычная памяць* маюць складаную дыскрэтную структуру і складаюцца з больш вузкіх па значэнні канцэптуальных вобразаў і матываў, якія па-мастацку змястоўна рэалізуюцца ў творах.

У раздзеле 3.1 **“Мастацкая мадэль нацыянальнай ідэнтычнасці ў творах А. Адамовіча «Венера, або Як я быў прыгоннікам» і А. Салжаніцына «Матрэнін двор»”** праведзены супастаўляльны аналіз твораў беларускага і рускага пісьменнікаў. Вызначаюцца асноўныя асаблівасці рэпрэзентацыі нацыянальных характараў абодвух народаў у мастацкай літаратуры, асэнсоўваецца значэнне канцэптуальнай ідэі гістарычнай памяці ў фарміраванні мадэлі нацыянальнай ідэнтычнасці. Мастацкая мадэль нацыянальнай ідэнтычнасці ў аповесці “Венера, або Як я быў прыгоннікам” увасаблена праз сістэму канцэптаў *сям’я, вера, дом, праца* і інш., суаднесена з ідэяй *гістарычнай памяці* як асновы самасвядомасці народа. Аўтар пераканаўча выяўляе праўду характараў і рэальных абставін жыцця ў беларускай вёсцы напрыканцы 1940-х – пачатку 1950-х гадоў. Беларускі пісьменнік рэалізуе прыём рэтраспекцыі, звяртаючыся да падзей даваеннага і ваеннага часу, якія сталі пераломнымі ў жыцці галоўнай гераіні. Гэта значна паглыбляе ідэйнае напаўненне часава-прасторавай плыні твора і з’яўляецца важным сродкам псіхалагічнай характарыстыкі Венеры. Прыём рэтраспекцыі дазваляе А. Адамовічу не толькі завастрыць увагу на найбольш важных эпізодах жыцця герояў, але і стварыць цэласную карціну беларускага вясковага жыцця ў складаную для народа эпоху.

І А. Адамовіч, і А. Салжаніцын (“Матрэнін двор”) у якасці базавага элемента рэалізавалі канцэпт *гістарычная памяць*, для функцыянавання якога ў канцэптасферы азначаных твораў характэрна комплекснасць і палікодавасць. Зроблены вывад, што праз семантыку канцэптаў *вера, дом, жанчына* створаны выразныя карціны жыцця беларускага і рускага народаў у крызісныя дзесяцігоддзі XX стагоддзя. Устаноўлена, што канцэпт *гістарычная памяць* у прааналізаваных творах з’яўляецца важным інструментам стварэння і функцыянавання мастацкай мадэлі нацыянальнай ідэнтычнасці ў названых творах.

У раздзеле 3.2 “**Тыпалогія герояў і канцэптасфера твораў А. Адамовіча «Нямко» і Г. Бёля «Дом без хазяіна»**” праведзены параўнальны аналіз твораў беларускага пісьменніка пачатку 1990-х гадоў і нямецкага аўтара, творчасць якога адносіцца да плыні “літаратура руін”. Устаноўлена, што маральна-філасофская і ідэйна-эстэтычная праблематыка аповесці “Нямко” і рамана “Дом без хазяіна” абумоўлена сэнсавымі функцыямі канцэптаў *свой, чужы, чужы-свой, дом, страчаны прытулак*. Яны выяўляюцца як у паняццёва-зместавым, так і ў асацыятыўна-вобразным, аксіялагічным аспектах; рэалізуюцца і набываюць новыя канатацыі праз вобразы, дзеянні, думкі герояў. Праз параўнанне семантыкі і спосабаў раскрыцця названых канцэптаў у творах пісьменнікаў выяўляецца ідэйна-філасофскае супадзенне ў іх мастацка-гуманістычным, антываенным асэнсаванні абодвума твораў. Філасофія Г. Бёля і А. Адамовіча выразна антыфашысцкая – пісьменнікі шмат увагі надаюць праявам і абліччам нацызму, падкрэсліваючы гэта праз рэалізацыю канцэпта *памяць*. Адзначана спецыфіка творчых падыходаў пісьменнікаў: А. Адамовіч разгортвае канцэпцыю чалавечага і нацыянальнага прымірэння, фарміравання новых зносінаў паміж былымі ворагамі на аснове агульначалавечых ідэй роўнасці і мірнага суіснавання ў імя будучыні (“Нямко”); Г. Бель дэманструе пэўны радыкалізм поглядаў, асабліва на першых этапах творчасці (“Дом без хазяіна”), і заклікае памятаць аб крываваасці і бяспінанасці вайны дзеля будучыні грамадства.

Характэрнай асаблівасцю раскрыцця канцэптаў *дом, чужы-свой, вайна, бацька* і інш. у творах А. Адамовіча і Г. Бёля з’яўляецца арыентацыя на нацыянальныя ўяўленні нямецкага і беларускага народаў аб *сваім і чужым*. Падкрэслена, што А. Адамовіч звяртаецца да фальклорнага ўспрымання “плямістасці” як прыкметы чужога, іншасветнага. Ідэйна-філасофская маркіроўка персанажаў, іх падзел на сваіх і чужых рэалізуецца, праз прыём плыні свядомасці галоўных герояў аповесці і рамана: Паліны і Франца (“Нямко”), Марціна і Генрыхы (“Дом без хазяіна”). Выяўлена, што некаторыя архетыпавыя канцэпты (напрыклад, канцэпт *дом*) значна трансфармуюцца ў сюжэце, пазыцыі твораў, набываюць новыя сэнсы ці нават змяняюць сваё значэнне на процілеглае. У кантэксце аповесці “Нямко” канцэпт *дом/хата* страчвае першапачатковае значэнне *надзейнага прытулку, крэпасці* і набывае канатацыю *страчанага прытулку* ці *разбуранага гнязда*, аднаго з дамінантных матываў беларускай літаратуры XX стагоддзя. Падобная трансфармацыя абумоўлена творчай задумай аўтара.

У главе 4 “**Ідэйна-філасофскія і маральна-этычныя дамінанты літаратурнай крытыкі, публіцыстыкі і эсістыкі А. Адамовіча 1980–1990-х гадоў**” асэнсоўваецца роля А. Адамовіча як пісьменніка-мыслера, публіцыста і грамадскага дзеяча. Аналіз выяўляе значнасць артыкулаў і эсэ

беларускага аўтара для савецкага і сусветнага антываеннага і гуманістычнага руху. Адзначана, што, абапіраючыся на свой жыццёвы і ваенны вопыт, трывалыя веды ў галіне літаратуразнаўства і агульную дасведчанасць у гуманітарыстыцы, А. Адамовіч актуалізаваў для сучаснасці шэраг важнейшых канцэптаў: *вайна, памяць, літаратура* і інш. Яны маюць базавыя гісторыка-светапоглядныя значэнне для сучаснікаў.

У раздзеле 4.1 “**Літаратура і грамадская свядомасць. Публіцыстыка А. Адамовіча і А. Салжаніцына**” аргументуецца, што, асэнсоўваючы ролю *літаратуры* ў сучасным грамадстве, А. Адамовіч распрацоўваў прынцыпова новую наратыўную стратэгію, у якой дакументальны факт выконваў функцыі мастацкага вобраза, што стала элементам паэтыкі ў адамовічаўскай канцэпцыі звышлітаратуры. Прынцып пераносу творчага акцэнта з мастацкага вымыслу на дакументальную аснову атрымаў тэарэтычнае і метадалагічнае абгрунтаванне ў артыкулах пісьменніка “Ну так делайте сверхлитературу”, “Логика ядерной эры и литература”, “Додумывать до конца. Автобиография-85”, “Какой представляется Вам проза (литература) будущего”, “Как быть гениальным”.

Падкрэслена, што кніга А. Адамовіча гэтага перыяду “Война и деревня в современной литературе” стала знакавай у беларускім літаратуразнаўстве. Аўтар вылучыў арыгінальную канцэпцыю развіцця савецкай і сусветнай літаратур, заснаваную на прадуктыўным сінтэзе “ваеннай” і “вясковай” тэматыкі. Эстэтычным арыенцірам стала талстоўская маральна-філасофская традыцыя псіхолога-гістарычнай прозы. Творца заклікаў калег-пісьменнікаў цягнуцца да яе ў асэнсаванні праблем сучаснасці і народнага жыцця.

Асобай і творцам, чыя думкі і меркаванні карэлявалі з тым, што адчуваў, шукаў і што намагаўся данесці да сваіх чытачоў А. Адамовіч, быў А. Салжаніцын. Параўнальны аналіз публіцыстыкі А. Адамовіча і А. Салжаніцына (“Шлессинджер и Киссинджер”, “Речь в Гарварде”, “Темплтоновская лекция”, “Как нам обустроить Россию”, “Из интервью агентству «Ассошиэйтед пресс» и газете «Монд»”, “Беседа со студентами-славистами в Цюрихском университете”, “...Колеблет твой треножник”, “Ответное слово на присуждение литературной премии Американского Национального Клуба Искусств” і інш.) дазваляе ўстанавіць як падабенства, так і разыходжанне ў пазіцыях пісьменнікаў. Выяўлена, што абодва аўтары абапіраліся на класічную рускую літаратуру другой паловы XIX стагоддзя: актыўна цытавалі і інтэрпрэтавалі Ф. Дастаеўскага і Л. Талстога, завочна дыскусавалі са славытымі творцамі мінулага. Зроблена выснова, што А. Адамовіч арыентаваўся на ідэю “талстоўскага кроку” і ўплыву філасофіі класіка рускай літаратуры на грамадскасць, А. Салжаніцын вылучаў найперш маральна-этычны і рэлігійны аспект творчасці Л. Талстога.

Публіцыстычная спадчына А. Адамовіча і А. Салжаніцына характарызуецца высокай ступенню актуальнасці, глыбокім філасофізмам і маштабнасцю ўзнятых праблем. Канцэпты *улада*, *пісьменнік* і *літаратура* займалі важнае месца ў іх светаўспрыманні, што адлюстравана ў публіцыстыцы. На працягу 1980–1990-х гадоў сэнсавая нападзенне канцэпту *ўлада* ў творах А. Адамовіча змянілася: у публіцыстыцы першай паловы 1980-х гадоў пісьменнік адзначаў вялікую ролю Савецкага Саюза ў падтрыманні міжнародных мірных ініцыятываў, а напрыканцы 1980-х – напачатку 1990-х камунікацыя аўтара і савецкай улады была стрыманай.

Вывяўлена, што на старонках артыкулаў і публіцыстычных кніг А. Адамовіча і А. Салжаніцына значнае месца займала эсхаталагічная тэматыка, праблема папярэджання знішчэння чалавецтва ў ядзернай вайне ці тэхнагенных катастрофах. Аднак погляды пісьменнікаў на прычыны магчымага апакаліпсісу і спосабы яго прадухілення былі рознымі. А. Салжаніцын лічыў ядзерны канфлікт немагчымым праз маральны імунітэт чалавецтва перад выкарыстаннем атамнай зброі. Прычыну магчымай гібелі чалавецтва ў перспектыве рускі пісьменнік бачыў у некантралюемым тэхнічным прагрэсе і вынішчэнні чалавекам прыроды. А. Адамовіч, наадварот, быў упэўнены ў тым, што атамная вайна – найбольш верагодны варыянт Армагедону і менавіта на яе недапушчэнне находна накіроўваць усе намаганні чалавецтва. А. Салжаніцын выступаў супраць аднабаковага знішчэння ядзерных арсеналаў. А. Адамовіч быў упэўнены ў неабходнасці поўнага і кантралюемага ядзернага раззбраення. Для таго каб папярэдзіць магчымую катастрофу, А. Адамовіч, асабліва ў постчарнобыльскіх публікацыях, такіх як “Апакаліпсіс па графіку”, прапаноўваў шэраг практычных і неадкладных мер. А. Салжаніцын, у сваю чаргу, абмяжоўваўся маральна-філасофскімі абагульненнямі і заклікаў чалавецтва да сумленнасці, адказнасці, вяртання да хрысціянскіх нормаў маралі.

У раздзеле 4.2 “**Прагнастычныя ідэі эсэ А. Адамовіча і Г. Граса ў кантэксце анталагічных праблем сучаснасці**” праведзены параўнальны аналіз эсэістычных твораў А. Адамовіча і нямецкага пісьменніка Г. Граса. Вывяўлена, што эсэістыка А. Адамовіча спалучае гісторыка-літаратурную, экалагічную і сацыяльную тэмы, утрымлівае дакументальна-фактаграфічны матэрыял, прагнастычныя і папярэдзальныя высновы. А. Адамовіч выяўляў пільную ўвагу да глабальных праблем чалавецтва, па-наватарску асэнсоўваў ролю літаратуры і мастацтва для больш стабільнага і гарманічнага функцыянавання грамадства. Яркім прыкладам адамовічаўскай прагнастычнай канцэпцыі з’яўляецца эсэ “Живой человек на живой земле”. У гэтым творы А. Адамовіч выказаў заклапочанасць праблемамі вёскі, прарадзімы беларускага менталітэту, эстэтыкі і светапогляду чалавека-працаўніка. Пісьменніка

непакоілі дэфармацыя традыцыйнай сялянскай супольнасці, дэградацыя народных культурных традыцый у грамадстве. А. Адамовіч асуджаў пагарду, з якой да “негараджан” ставіліся жыхары гарадоў і нават творчая інтэлігенцыя. Гэта быў сумленны самакрытычны погляд, бо многія пісьменнікі, асабліва напрыканцы 80-х – пачатку 90-х гадоў, звязвалі прычыны сапраўднага сялянскага бедства хутчэй з абыякавасцю ці неабачлівымі дзеяннямі ўлады і не бралі віну на сябе. Важным канцэптам, задзейнічаным у рэалізацыі прагнастычнай функцыі ў дадзеным эсэ, з’яўляецца паняцце *адказнасці*. Аўтар лічыць пісьменнікаў адказнымі перад чалавецтвам за светапоглядны, маральна-філасофскі патэнцыял твораў. Літаратура, як і ўсё мастацтва, павінна сцвярджаць стваральныя, гуманістычныя ідэі. Сапраўдны творца служыць праўдзе, грамадскаму прагрэсу.

Падкрэслена, што праблемы *адказнасці* і папярэджання катастрофічнай будучыні становяцца маральна-этычным цэнтрам усёй эсэістыкі А. Адамовіча другой паловы 80-х гадоў. Заклапочанасць лёсам чалавецтва ў ядзерную эпоху, чарнобыльская катастрофа толькі ўмацавалі пісьменніка ў актуальнасці яго звышзадачы – пошуку дзейных шляхоў барацьбы за мірную будучыню. Гэта выразна рэалізуецца ў эсэ “Война и литература: проблемы нового мышления”. Тэрмін *новае мысленне*, уведзены ў сацыяльна-палітычны ўжытак генсекам М. Гарбачовым, А. Адамовічам значна глабалізуецца. *Новае мысленне* разумелася ім як цэлая праграма сістэмных намаганняў дзяржавы, накіраваных на маральнае, духоўна-светапогляднае ўдасканаленне грамадскай свядомасці, светаўспрымання соцыуму. Літаратура, па меркаванні пісьменніка, павінна стаць своеасаблівым рэактарам фарміравання новага мыслення, актуальных ідэй, канцэптаў.

Ідэйная і гуманістычна-філасофская перабудова грамадства прапануецца А. Адамовічам у эсэ “Воспоминание о будущем, которого не должно быть”. Прадметам асэнсавання сталі канцэпт *памяці* – асабіста-індывідуальнай і народнай, а таксама часавыя ўніверсаліі *мінулага* і *будучыні* краін, усяго чалавецтва. Аўтар канцэптуальна звязвае ідэі *памяці* пра жахлівае ваеннае мінулае і трывогі і адказнасці за будучыню. А. Адамовіч вельмі ўражліва перадае бездапаможнасць чалавека і нават цэлых народаў перад пагрозай апакаліпсісу, калі не аб’яднаецца ўсё чалавецтва.

Тэма *памяці* аб падзеях Другой сусветнай вайны і ролі праўды аб яе прычынах і наступствах зноў уздымаецца А. Адамовічам у эсэ “Что дает нам сегодня память о войне”. Пісьменнік выказвае наватарскую ідэю аб тым, што літаратуры патрэбны творы аб вайне, напісаныя ў тым ліку і аўтарамі, якія ў вайну былі дзецьмі ці ўвогуле не бачылі яе. Такія творы дапамогуць адысці ад стэрэатыпаў, якімі насычаны творы многіх аўтараў франтавікоў і партызанаў. Папярэджанню развязвання новай сусветнай вайны прысвечана

эсэ “Чтобы не прозвучал «стартовый» выстрел”. Аўтар разважае над трансфармацыяй сэнсу паняцця *гуманізм* у атамную эпоху і прыходзіць да высновы, што яго напаўненне глабалізавалася; чалавецтва павінна спыняць любыя спробы пачаць ваенны канфлікт, бо ён можа прывесці да ўсёзнішчальнай вайны.

Артыкулы-эсэ А. Адамовіча вылучаюцца характэрнай для еўрапейскіх пісьменнікаў свабодай выяўлення поглядаў, меркаванняў. Іх адметнымі рысамі з’яўляюцца фактаграфічнасць, дакументальнасць, што выразна выяўлена ў эсэістычным літаратурнаўчым нарысе “Врата сокровищницы своей открываю...”. Аўтар упершыню ўводзіць М. Гарэцкага ў шырокі кантэкст супольнасці як еўрапейскіх (А. дэ Бальзак), так і беларускіх (Кузьма Чорны, І. Мележ, В. Быкаў) пісьменнікаў. Гэта літаратурнаўчая праца А. Адамовіча вылучаецца менавіта эсэістычным, мастацка-дакументальным падыходам да аб’екта і матэрыялу даследавання, што было бясспрэчным наватарствам.

Зроблена выснова аб ідэйна-філасофскім набліжэнні эсэістыкі А. Адамовіча і Г. Граса. Абодвух аўтараў хвалявалі праблемы атамнай вайны і ядзернай энергетыкі, экалогіі, палітычнай і сацыяльнай мэтазгоднасці дзяржаўных сістэм, пытанні стратэгіі развіцця нацыянальнай і сусветнай літаратур. Выяўлены шэраг адметнасцей эсэістыкі Г. Граса, які занепакоена распрацоўваў праблемы дэмаграфіі ў нямецкім грамадстве. Яго эсэ “Головорожжденные, или Немцы вымирают” – своеасаблівы пратакольны запіс прадчуванняў і катастрофічнага чакання аўтара на мяжы 1979–1980 гадоў. Г. Граса трывожыла дэградацыя нямецкага грамадства. Тыпова абагульненныя вобразы мужа і жонкі Хармы і Дзэртэ Петэрс, настаўнікаў з Ітцэхэ, маюць выразную катастрофічна-папераджальную філасофскую канатацыю. Аўтарская гіпербалізацыя падпарадкавана крытычнаму аналізу нямецкай інтэлігенцыі. У названым эсэ падымаюцца і праблемы развіцця літаратурнага працэсу. Г. Грас выступае паслядоўным крытыкам літаратуры, якая фарміравала ідэалогію “грамадства спажывання”. Падкрэслена, што пісьменнік быў уплўнены: толькі якасныя творы, насычаныя гуманістычнымі ідэямі, заснаваныя на глыбокім філасофска-псіхалагічным асэнсаванні рэальнасці, маюць права даходзіць да аўдыторыі, уплываць на яе погляды. Палітычная актыўнасць Г. Граса ўвасобілася ў вялікай колькасці эсэ (“Подаренная свобода”, “Быть совершеннолетним” і інш.). А. Адамовіч жа атрымаў магчымасць займацца палітычнымі праблемамі толькі напрыканцы жыцця. Яго эсэ апошняга перыяду творчасці скіраваныя на глабальныя пытанні папярэджання ядзернай вайны, выратавання прыроды, эвалюцыі літаратурнага працэсу, узаемадзеяння літаратуры і грамадства.

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Дакументальна-мастацкая, публіцыстычная і эсэістычная творчасць А. Адамовіча – выключна важная з’ява для беларускай і сусветнай літаратуры. Філасофска-псіхалагічныя творы пісьменніка сталі працягам традыцый псіхалагічнага рамана Кузьмы Чорнага. Творчая эвалюцыя А. Адамовіча была паступовай: спачатку ён выступіў стваральнікам аўтабіяграфічных раманаў, аповесцей і літаратурным крытыкам, аднак з цягам часу адышоў ад аўтабіяграфізму. У 1980-я гады беларускі пісьменнік стаў вядомы як аўтар канцэпцыі звышлітаратуры. Дамінантамі паэтыкі твораў звышлітаратуры сталі факталогія і дакументалізм. Гэтыя жанравыя складнікі ў творах А. Адамовіча сінтэзуюцца з філасофска-псіхалагічным і мастацка-публіцыстычным дыскурсамі. Гэта дазволіла А. Адамовічу ўзняцца да пастаноўкі філасофскіх праблем і стварыць шэраг прынцыпова наватарскіх у жанравых адносінах твораў, якія дагэтуль з’яўляюцца непераўздыдзенымі па філасофска-псіхалагічнай канцэптואльнасці, ідэйнай і маральна-этычнай зададзенасці. А. Адамовіч быў сапраўдным маральным аўтарытэтам свайго часу і застаецца ім сёння, у XXI стагоддзі.

Асноўныя навуковыя вынікі дысертацыі

1. Аповесць А. Адамовіча “Каратели. Радость ножа, или Жизнеописание гипербореев” вызначаецца навізнай апавядальных стратэгий, глыбокім псіхалагізмам. Гэта поліфанічны, шматаспектны маральна-філасофскі твор. Аўтар адным з першых савецкіх пісьменнікаў узяў у літаратуры тэму здрады, калабарацыянізму і чалавечай жорсткасці. Шматлікія спасылкі на судовыя дакументы і ўспаміны сведак злачынстваў карных атрадаў на тэрыторыі Беларусі ў гады Вялікай Айчыннай вайны, псіхалагічная заостранасць, рэалістычнасць і натуралістычнасць адлюстравання вайны дазваляюць гаварыць пра яскравую выяўленасць новага мыслення апавядальніка – чалавека “паслядзернай эры”, які разумее недапушчальнасць страты сучасным чалавекам гуманістычнай маралі. Гэтыя рысы паэтыкі даюць падставы аднесці аповесць “Каратели” да твораў звышлітаратуры. А. Адамовіч выкрываў ніцшэанскую канцэпцыю “звышчалавека”, даказваў антыгуманнасць шэрага ідэй нямецкага філосафа. Завочная палеміка беларускага пісьменніка з Ф. Ніцшэ складае ідэйна-філасофскую аснову твора. Праз паслядоўнае абвяржэнне ніцшэанскіх ідэй і сцвярджэнне ідэалаў чалавекалюбства, спагадлівасці, дабрыні А. Адамовіч разбурае філасофскія парадоксы нямецкага імараліста. Беларускі пісьменнік даводзіў: фатальная злачыннасць ідэй Ф. Ніцшэ заключаецца ў тым, што яны былі выкарыстаны як абгрунтаванне культуры ваяўнічасці і грубай сілы, перавагі аднаго чалавека над другім па прыналежнасці да “вышэйшай” расы, для стварэння фашысцкай ідэалогіі,

якая апраўдвала масавыя забойствы падчас Другой сусветнай вайны. Асэнсаваная ў аповесці ідэя “смерці Бога” пакладзена ў аснову роздуму А. Адамовіча не толькі над праблемамі мінулага, але і над глабальнымі цывілізацыйнымі пытаннямі, якія непазбежна паўстануць з новай вастрэйшай перад наступнымі пакаленнямі. У аповесці “Каратели” аўтар рэалізуе прыём “чорнага” псіхалагізму, які дагэтуль ужываўся заходнеўрапейскімі пісьменнікамі для рэпрэзентацыі псіхааналізу злачынцаў. Гэты прыём у спалучэнні з прыёмам і плыні свядомасці, унутранага маналогу і рэтраспекцыі садзейнічае выяўленню маральна-філасофскага сэнсу канцэпту *зраднацтва*, які ў творы мае сюжэтаўтваральную функцыю [1–А; 7–А; 10–А; 11–А; 12–А].

2. Праблематыка і паэтыка аповесці “Последняя пастораль” абумоўлена ідэямі катастрофізму, трывогай мыслера-гуманіста А. Адамовіча за будучыню чалавецтва. Аўтар стварыў антыўтапічны постапакаліптычны твор, у якім адышоў ад традыцыйнай для жанру паэтыкі, распрацаваў складаную жанрава-стыльовую структуру, у якой сінтэзаваны рысы пастаралі, рабінзанады, утопіі. Аповесць карэлюе з сусветнай мастацкай традыцыяй праз канцэптасферу, вобразы і матывы, характэрныя для твораў універсальнага гучання. Пісьменнік таленавіта інтэрпрэтуе біблейскія сюжэты аб Адаме і Еве, райскім садзе, грэхападзенні, эсхаталагічныя хрысціянскія ідэі і апакрыфічныя тэксты пра апакаліпсіс, творча рэалізуе матывы класічных твораў сусветнай літаратуры (“Рабінзон Круза”, “Дафніс і Хлоя” і інш.), падкрэсліваючы неабходнасць этыкі для чалавецтва і адраджэння гуманізму як адзінага шляху да ўхілення ад ядзернай катастрофы, выратавання цывілізацыі.

Папераджальна-эсхаталагічная накіраванасць твора А. Адамовіча выразна выяўляецца ў супастаўленні аповесці “Последняя пастораль” з раманам Ч. Айтматава “Буранный полустанок”. Канцэпты *памяць* і *свядомасць* з’яўляюцца сюжэтаўтваральнымі ў творах абодвух пісьменнікаў. Іх мастацка-філасофская змястоўнасць падпарадкавана выяўленню ідэй нацыянальнай самаідэнтычнасці беларускага і кіргіскага народаў. Аўтары лічылі захаванне гістарычнай памяці ў грамадстве аксіяматычнай умовай паспяховага і збалансаванага развіцця соцыуму, засцерагалі чалавецтва ад страты памяці аб мінулым [2–А; 3–А; 7–А].

3. Маральна-філасофская канцэптualнасць аповесці А. Адамовіча “Венера, або Як я быў прыгоннікам” пераканаўча выяўляецца праз мастацкую рэпрэзентацыю нацыянальнай спецыфікі быцця беларусаў. Аўтар дасканалы рэалізуе ідэйна-мастацкую семантыку канцэптаў і канцэптualных матываў *дом*, *страчаны прытулак*, *зрада* і інш. з апорай на іх успрыманне ў калектыўнай народнай свядомасці. Канцэпт *дом* у творы праходзіць сэнсавую трансфармацыю і набывае дыскрэтна-негатыўную канатацыю праз узмацненне матыву *страчаны прытулак*, што абумоўлена калектыўным посттраўматычным

сіндромам беларусаў пасля Вялікай Айчыннай вайны. У якасці сэнсава-аксіялагічных дамінант аўтар трапна і ёміста рэалізуе шэраг канцэптаў, якія ўвасабляюць важную ролю *сям'і, хрысціянскай веры, свайго хлеба, зямлі, гаспадаркі* ў гістарычным і штодзённым жыцці беларусаў. Комплексна раскрываючы вобразы і канцэптуальныя матывы ў межах складана структураванага адзінства – канцэпцыі нацыянальнай ідэнтычнасці, аўтар фарміруе цэласнае аблічча мужага і шматпакутнага беларускага народа, падкрэслівае драматызм яго гісторыі. Канцэптасфера, персанажная сістэма, шматграннасць прыёмаў увасаблення аўтарскай задумы і азначнасці накіраваны на стварэнне мастацкага калектыўнага аблічча беларускага народа ў драматычныя перыяды гісторыі.

Параўнальны аналіз твораў А. Адамовіча “Венера...” і А. Салжаніцына “Матрѣнин двор” выявіў тыпалагічнае супадзенне ў выбары аўтарамі вобразных сістэм і ідэйна-філасофскай скіраванасці зместу абодвух тэкстаў. Цэнтральны ў творах тып жанчыны-сялянкі, жанчыны-працаўніцы. Вобразы Матроны і Венеры – выразна трагічныя. Аўтары паказалі маральнасць і трывушчасць гераінь, драматызм выпрабаванняў абставінамі і гістарычнымі ўмовамі, якія вымушалі жанчын выконваць мужчынскія абавязкі ў *сям'і* і грамадстве. Абодва пісьменнікі надавалі шмат увагі маральна-філасофскаму асэнсаванню канцэпта *сям'я*. Малюючы лёс Венеры, А. Адамовіч раскрывае прычыны заняпаду традыцыйнай беларускай *сям'і*. Праз успаміны сваёй гераіні А. Салжаніцын выяўляе асноўныя этапы распаду традыцыйнай рускай *сям'і* і ўплыў гэтага працэсу на заняпад вёскі [4–А; 13–А].

4. У аповесці “Нямко” канцэпты *свой і чужы*, а таксама канцэптуальная дыхатамія *чужы-свой* маюць ёмісты маральна-філасофскі сэнс. Для дыхатаміі *чужы-свой* характэрныя дыскрэтнасць і раскрыццё праз супрацьпастаўленне персанажаў і іх учынкаў. Пісьменнік адыходзіць ад прынцыпу групування *свайх* па нацыянальнай ці сацыяльнай прыкмеце, падкрэсліваючы, што галоўнае ў чалавеку – яго маральнае аблічча і ўчынкі, якія ён здзяйсняе паводле ўніверсальных хрысціянска-гуманістычных законаў.

Уключанасць творчасці А. Адамовіча ў еўрапейскую мастацка-гуманістычную антыфашысцкую традыцыю пераканаўча засведчана параўнаннем з творами Г. Беля “Дом без хозяина”. Выяўлена падабенства маральна-этычных дамінант ва ўнутраных сюжэтах твораў нямецкага і беларускага аўтараў, у спосабах раскрыцця змястоўнасці канцэптаў, а таксама канцэптуальных вобразаў і матываў: *бацька, дом, страчаны прытулак, вайна, свой, чужы, чужы-свой*. Канцэпт *дом* у творах абодвух пісьменнікаў узбуйняецца праз матывы *прымірэння* і *страчанага прытулку*. Канцэпт *памяць* звязаны з канцэптам *вайна* і набывае выразна папераджальны пафас. Аўтары рэпрэзентуюць архетыпавы сэнс канцэптаў *свой і чужы* праз сутыкненні

паміж героямі твораў. Асновай для маральна-філасофскай, ідэйнай і этычнай маркіроўкі персанажаў служаць нацыянальныя ўяўленні беларусаў і немцаў аб сваім і чужым [6–А; 14–А].

5. У літаратурнай крытыцы і публіцыстыцы А. Адамовіча дамінуючымі былі тэмы прызначэння і спецыфікі літаратуры ў эпоху ядзернай небяспекі, экалагічных катастроф. Беларускі пісьменнік-мыслер востра ўсведамляў катастрафічнасць быцця. У кнізе “Апакаліпсіс па графіку” пісьменнік прадставіў канцэпцыю чалавека-дэміурга, які можа ўплываць на сусветна значымыя працэсы. Аўтарскі аналіз і маральна-філасофская інтэрпрэтацыя канцэпта *вайна* трансфармаваліся ў абноўленья варыянты – феномены-канцэпты *ядзерная вайна* і *атамная катастрофа*. У літаратурнай крытыцы і публіцыстыцы 1980–1990-х гадоў выяўлена заклапочанасць беларускага пісьменніка праблемамі літаратуры. Прынцыповым ён лічыў пытанне аб адказнасці мастака перад сучасным і будучым пакаленнямі, што сфармулявана як ідэя неабходнасці звышлітаратуры, якая ўключае канцэпты *памяць*, *праўдзівасць*, *мінулае*, *будучае*. А. Адамовіч плённа распрацоўваў стратэгіі параўнальнага, кантэкстуальнага, гісторыка-дакументальнага даследавання нацыянальнай літаратуры і даваў прыклады такога навуковага дыскурсу.

Публіцыстычная творчасць А. Адамовіча і А. Салжаніцына мае шэраг падабенстваў і прынцыповых адрозненняў. Для абодвух пісьменнікаў характэрны зварот да спадчыны Л. Талстога. Абодва лічылі, што асноўнымі функцыямі літаратуры з’яўляюцца грамадска-светапоглядная і выхваўчая. Устаноўлена несупадзенне іх пазіцый адносна ядзернай зброі. А. Адамовіч лічыў неабходнай умовай выратавання чалавецтва знішчэнне ядзерных арсеналаў. А. Салжаніцын жа быў прыхільнікам канцэпцыі маральнага імунітэту (ад ужывання атамнай зброі), які чалавецтва мусіла набыць пасля бамбардзіровак Хірасімы і Нагасакі [5–А; 8–А].

6. А. Адамовіч плённа распрацоўваў стратэгіі параўнальнага, кантэкстуальнага, гісторыка-дакументальнага даследавання нацыянальнай літаратуры і даваў прыклады такога навуковага дыскурсу.

Эсэістыка А. Адамовіча вызначаецца грамадска-філасофскай выразнасцю, шматпраблемнасцю і літаратуразнаўчай накіраванасцю. У аснове канцэптасферы адамовічаўскай эсэістыкі рэалізуюцца ідэі новага мыслення чалавека з вопытам маштабных катастроф, а таксама канцэпты *памяць*, *вайна* і *будучыня*. Характэрная рыса такіх твораў – спалучэнне маральна-філасофскага роздуму над праблемамі будучыні з яе прагназаваннем, што выявілася ў публіцыстычных артыкулах-эсэ “Чтобы не прозвучал «стартовый» выстрел”, “Воспоминание о будущем, которого не должно быть”, “Война и литература: проблемы нового мышления”.

У манаграфічным даследаванні-эсе “Врата сокровищницы своей открояю...” пісьменнік першым эсэістычна-комплексна прадставіў творчую асобу і спадчыну М. Гарэцкага, сістэмна падаў матывы, канцэпты і герояў прозы рэпрэсаванага класіка ў суаднесенасці з падзеямі яго асабістага жыцця. А. Адамовіч асэнсоўваў прычыны разбурэння беларускага вясковага быцця, уздымаў экалагічныя праблемы. Ідэйна-філасофскай дамінантай эсэістыкі стаў канцэпт *адказнасць*. Ён раскрываецца праз маральна-філасофскі аналіз глабальных тэндэнцый рэчаіснасці, падкрэсліванне небяспекі ядзернага супрацьстаяння.

Публіцыстыка і эсэістыка А. Адамовіча належаць не толькі нацыянальнай, але і еўрапейскай літаратурнай традыцыі, што выразна выяўляецца пры параўнанні з эсэістыкай Г. Граса. Абодвух аўтараў хвалявалі праблемы атамнай вайны і ядзернай энергетыкі, экалогіі, ацэнкі патэнцыялу сацыяльна-грамадскіх сістэм, пошукі стратэгіі развіцця і функцый літаратуры – нацыянальнай, еўрапейскай і сусветнай. Для творчых пазіцый А. Адамовіча і Г. Граса характэрны гуманізм, актуалізацыя рэальна-біяграфічнага і псіхалагічнага вопыту, атрыманага падчас вайны [5–А; 9–А].

Рэкамендацыі па практычным выкарыстанні вынікаў

Атрыманья вынікі дысертацыйнага даследавання рэкамендуюцца для выкарыстання пры вывучэнні і выкладанні гісторыі і тэорыі беларускай літаратуры ў вышэйшых навучальных установах, пры стварэнні падручнікаў і вучэбна-метадычных дапаможнікаў для філалагічных факультэтаў ВНУ, пры распрацоўцы курсаў лекцый, спецкурсаў і спецсемінараў па беларускай літаратуры, пры напісанні курсавых і дыпломных прац навучэнцамі сярэдніх і вышэйшых устаноў адукацыі Рэспублікі Беларусь. Манаграфія па дысертацыі будзе запатрабавана мэтавай аўдыторыяй спажыўцоў.

СПІС ПУБЛІКАЦЫЙ САІСКАЛЬНІКА ВУЧОНАЙ СТУПЕНІ

Артыкулы ў рэцэнзаваных выданнях

1–А. Папоў, А. С. Ідэйна-філасофскі змест аповесці Алеся Адамовіча “Карнікі” ў кантэксце антыніцшанскай плыні еўрапейскага гуманізму XIX–XX стст. / А. С. Папоў // *Białorutenistyka Białostocka*. – 2020. – № 12. – С. 259–281.

2–А. Папоў, А. С. Мастацка-філасофскае асэнсаванне тэмы таталітарызму ў творах Алеся Адамовіча “Последняя пастораль” і Чынгіза Айтматава “Буранный полустанок” / А. С. Папоў // *Полымя*. – 2020. – № 11. – С. 90–96.

3–А. Папоў, А. С. Маральна-філасофская канцэптэуальнасць і тыпалогія герояў у аповесці А. Адамовіча “Последняя пастораль” і рамане Э. Скобелева “Катастрофа” / А. С. Папоў // *Вестн. Брэсц. ун-та. Сер. 3, Філалогія. Педагогіка. Псіхалогія*. – 2020. – № 2. – С. 75–84.

4–А. Папоў, А. С. Канцэптасфера аповесці А. Адамовіча “Венера, або Як я быў прыгоннікам” і апавядання А. Салжаніцына “Матрёнин двор”: супастаўляльны аналіз / А. С. Папоў // *Изв. Гомел. гос. ун-та им. Ф. Скорины. Гуманитар. науки*. – 2022. – № 1 (130). – С. 123–129.

5–А. Папоў, А. С. Філасофскія ідэі эсэістыкі Алеся Адамовіча і Гюнтэра Граса ў кантэксце глабальных праблем сучаснасці / А. С. Папоў // *Роднае слова*. – 2022. – № 9. – С. 62–65.

6–А. Папоў, А. С. Семантыка і функцыі канцэптаў *свой, чужы, свой-чужы, дом, страчаны прытулак* у творах А. Адамовіча “Нямко” і Г. Бёля “Дом без хозяина” / А. С. Папоў // *Полымя*. – 2022. – № 10. – С. 95–108.

Артыкулы ў навуковых зборніках

7–А. Папоў, А. С. Выкрыццё ідэй ніцшанскага “звышчалавека” ў аповесці А. Адамовіча “Карнікі. Радасць нажа, або Жыццёпісанні гіпербарэяў” / А. С. Папоў // *Нацыянальна-культурны кампанент у літаратурнай і дыялектнай мове : зб. навук. арт. / Брэсц. дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна ; рэдкал.: С. Ф. Бут-Гусаім, Л. В. Леванцэвіч, Т. А. Кісель. – Брэст : БрДУ, 2020. – С. 172–177.*

8–А. Папоў, А. С. Філасафізм мастацка-гістарычнага мыслення: інтэрпрэтацыя А. Адамовічам рамана Кузьмы Чорнага “Пошукі будучыні” / А. С. Папоў // *Нацыянальна-культурны кампанент у літаратурнай і дыялектнай мове : зб. навук. арт. / Брэсц. дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна ; рэдкал.: Л. В. Леванцэвіч, Т. А. Кісель, Н. Р. Якубук. – Брэст : БрДУ, 2021. – С. 141–146.*

9–А. Папоў, А. С. Вобраз інтэлігента-шасцідзясятніка ў аповесці А. Адамовіча “Вікторыя” (“Асія”) / А. С. Папоў // *Тэкст у парадыгме*

філалагічнай адукацыі : зб. навук. арт. / Брэсц. дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна ; пад агул. рэд. Л. І. Яўдошынай. – Брэст : БрДУ, 2022. – Вып. 3. – С. 25–31.

10–А. Папоў, А. С. Кузьма Чорны і Алесь Адамовіч: эвалюцыя псіхалагізму беларускай ваеннай прозы / А. С. Папоў // Славянские языки: системно-описательный и социокультурный аспекты исследования : сб. науч. трудов X Междунар. науч. конф., Брест, 19–20 нояб. 2021 г. / Брест. гос. ун-т им. А. С. Пушкина ; редкол.: О. Б. Переход, О. А. Фелькина. – Брест : БрГУ, 2022. – С. 183–187.

Матэрыялы навуковых канферэнцый

11–А. Папоў, А. С. “Каратели” А. Адамовіча і “Цинковые мальчики” С. Алексеевич: художественно-публицистический дискурс темы войны / А. С. Папоў // Искусство слова в диалоге культур: литературные иерархии и репутации : материалы Междунар. науч.-практ. конф., Брест, 15–16 февр. 2018 г. / Брест. гос. ун-т им. А. С. Пушкина ; под общ. ред. Т. В. Сенькевич. – Брест : БрГУ, 2018. – С. 277–281.

12–А. Папоў, А. С. Псіхалогія здрадніцтва і рэпрэзентацыя вобразаў карнікаў у аповесці Алеся Адамовіча “Карнікі. Радасць нажа, або Жыццёапісанні гіпербарэяў” / А. С. Папоў // Актуальныя праблемы сучаснага літаратурнага працэсу : матэрыялы Рэсп. навук.-практ. канф., Брэст, 20 лістап. 2019 г. / Брэсц. дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна ; пад агул. рэд. Л. В. Леванцэвіч. – Брэст : БрДУ, 2020. – С. 16–22.

13–А. Папоў, А. С. Мастацка-філасофскае асэнсаванне канцэпту *дом* у аповесці А. Адамовіча “Венера, або Як я быў прыгоннікам” / А. С. Папоў // Адзінаццатая Калеснікаўскія чытанні : зб. матэрыялаў Рэсп. навук.-практ. канф., Брэст, 29 кастр. 2020 г. / Брэсц. дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна ; пад агул. рэд. З. П. Мельнікавай. – Брэст : БрДУ, 2021. – С. 60–65.

14–А. Папоў, А. С. Мастацка-філасофская інтэрпрэтацыя архетыпа *дом* у канцэптасферы аповесці А. Адамовіча “Нямко” / А. С. Папоў // Актуальныя праблемы сучаснага літаратурнага працэсу : матэрыялы Рэсп. навук.-практ. канф., Брэст, 17 лістап. 2021 г. / Брэсц. дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна ; рэдкол.: З. П. Мельнікова (адк. рэд.) [і інш.]. – Брэст : БрДУ, 2022. – С. 33–38.

РЭЗІЮМЭ

Папоў Антон Станіслававіч

ІДЭЙНА-ФІЛАСОФСКАЯ КАНЦЭПТУАЛЬНАСЦЬ ТВОРАЎ АЛЕСЯ АДАМОВІЧА 1980–1990-Х ГАДОЎ У КАНТЭКСЦЕ ЗАМЕЖНОЙ ЛІТАРАТУРЫ

Ключавыя словы: беларуская літаратура, паэтыка прозы, аксіясфера, канцэптасфера, канцэпт, звышлітаратура, тыпалогія герояў, мастацкая публіцыстыка, эсэістыка.

Мэта даследавання: абгрунтаванне актуальнасці і знаканасці ідэйна-філасофскіх і эстэтычных поглядаў А. Адамовіча ў сучаснай сацыякультурнай і цывілізацыйнай прасторы праз устанаўленне канцэптуальнасці, маральна-аксіялагічных дамінантаў, іх семантыкі і функцый у творах 1980–1990-х гадоў, а таксама вызначэнне спецыфікі мастацкага мыслення беларускага пісьменніка ў кантэксце аналагічных ідэй А. Салжаніцына, Ч. Айтматава, Г. Бёля, Г. Граса.

Метады даследавання: у дысертацыі рэалізавана комплексная метадалогія, у межах якой на базе культурна-гістарычнага метаду выкарыстоўваюцца прыёмы кампаратыўнага (параўнальна-супастаўляльнага) і структурна-семіятычнага аналізу мастацкай літаратуры.

Атрыманыя вынікі і іх навізна. У дысертацыйным даследаванні ўпершыню праведзены сістэмны аналіз ідэйна-філасофскай канцэптасферы твораў А. Адамовіча 1980–1990-х гадоў у кантэксце значных узораў расійскай і еўрапейскай літаратуры. На сучасным навуковым узроўні раскрыты маральна-эстэтычныя дамінанты аповесцей, публіцыстыкі і эсэістыкі пісьменніка. Упершыню ў беларускім літаратуразнаўстве сістэмна апісаны функцыі вобразаў-канцэптаў *мір, вайна, дом, страчаны прытулак, чужы, свой, улада, здрада* ў абранай для даследавання прозе. Праз іх асэнсаванне на фоне сусветнай мастацкай традыцыі падкрэслена канцэптуальнае і эстэтычнае значэнне літаратурных здабыткаў А. Адамовіча, суднесеных з асобнымі творамі А. Салжаніцына, Ч. Айтматава, Г. Бёля, Г. Граса гуманістычнай скіраванасці; актуалізавана каштоўнасць адамовічаўскіх канцэпцый звышлітаратуры і катастрофізму быцця чалавека ў эпоху ядзернай небяспекі.

Рэкамендацыі па выкарыстанні і галіна прымянення атрыманых вынікаў. Асноўныя палажэнні і высновы дысертацыі могуць выкарыстоўвацца ў вывучэнні асаблівасцей канцэптуальнасці твораў А. Адамовіча і іншых беларускіх пісьменнікаў другой паловы ХХ стагоддзя, а таксама пры напісанні навучальных дапаможнікаў, распрацоўцы тэкстаў лекцый, правядзенні семінарскіх і практычных заняткаў па вучэбных дысцыплінах філалагічных спецыяльнасцей вышэйшых навучальных устаноў Рэспублікі Беларусь і краін замежжа.

РЕЗЮМЕ

Попов Антон Станиславович

ИДЕЙНО-ФИЛОСОФСКАЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОСТЬ ПРОИЗВЕДЕНИЙ АЛЕСЕЯ АДАМОВИЧА 1980–1990-Х ГОДОВ В КОНТЕКСТЕ ЗАРУБЕЖНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Ключевые слова: белорусская литература, поэтика прозы, аксиосфера, концептосфера, концепт, сверхлитература, типология героев, художественная публицистика, эссеистика.

Цель исследования: обоснование актуальности и знаковости идейно-философских и эстетических взглядов А. Адамовича в современном социокультурном и цивилизационном пространстве посредством установления концептуальности, морально-аксиологических доминант, их семантики и функций в произведениях 1980–1990-х годов, а также определение специфики художественного мышления белорусского писателя в контексте аналогичных идей А. Солженицына, Ч. Айтматова, Г. Бёлля, Г. Грасса.

Методы исследования: в диссертации реализована комплексная методология, в рамках которой на базе культурно-исторического метода используются приемы компаративного (сравнительно-сопоставительного) и структурно-семиотического анализа художественной литературы.

Полученные результаты и их новизна. В диссертации впервые проведен системный анализ идейно-философской концептосферы произведений А. Адамовича 1980–1990-х годов в контексте значимых образцов российской и европейской литературы. На современном научном уровне раскрыты морально-эстетические доминанты повестей, публицистики и эссеистики писателя. Впервые в белорусском литературоведении системно описаны функции образов-концептов *мир, война, дом, потерянный кров, чужой, свой, власть, предательство* в избранной для исследования прозе. Через их осмысление на фоне мировой художественной традиции подчеркнута концептуальное и эстетическое значение литературных достижений А. Адамовича, соотнесенных с отдельными произведениями А. Солженицына, Ч. Айтматова, Г. Бёлля, Г. Грасса гуманистической направленности; актуализирована ценность адамовичских концепций сверхлитературы и катастрофизма бытия человека в эпоху ядерной опасности.

Рекомендации по использованию и область применения полученных результатов. Основные положения и выводы диссертации могут использоваться в изучении особенностей концептуальности произведений А. Адамовича и других белорусских писателей второй половины XX века, а также при написании учебных пособий, разработке текстов лекций, проведении семинарских и практических занятий по учебным дисциплинам филологических специальностей высших учебных заведений Республики Беларусь и стран зарубежья.

SUMMARY

Anton Popov

THE IDEOLOGICAL AND PHILOSOPHICAL CONCEPTUALITY OF THE WORKS OF ALES ADAMOVICH OF THE 1980–1990’S IN THE CONTEXT OF FOREIGN LITERATURE

Key words: belarusian literature, prose poetics, axiosphere, conceptsphere, concept, superliterature, typology of heroes, artistic journalism, essayism.

The purpose of research is substantiation of the relevance and significance of the ideological, philosophical and aesthetic views of A. Adamovich in the modern socio-cultural and civilizational space through the establishment of conceptuality, moral and axiological dominants, their semantics and functions in the works of the 1980–1990’s, as well as determining the specifics of the artistic thinking of the Belarusian writer in the context of similar ideas of A. Solzhenitsyn, Ch. Aitmatov, G. Böll, G. Grass.

The methods of the research: the dissertation implements a comprehensive methodology, within the framework of which, on the basis of the cultural-historical method, the techniques of comparative (comparative) and structural-semiotic analysis of fiction are used.

The obtained results and their novelty. In the dissertation research, for the first time, a systematic analysis of the ideological and philosophical conceptual sphere of A. Adamovich’s works of the 1980–1990’s was carried out in the context of significant examples of Russian and European literature. At the modern scientific level, the moral and aesthetic dominants of the writer’s stories, journalism and essays are revealed. For the first time in Belarusian literary criticism, the functions of the image-concepts *peace, war, home, lost refuge, stranger, friend, power, betrayal* are systematically described in the prose selected for research. Through their understanding against the background of the world artistic tradition, the conceptual and aesthetic significance of the literary achievements of A. Adamovich, correlated with individual works of A. Solzhenitsyn, Ch. Aitmatov, G. Böll, G. Grass of a humanistic orientation, is emphasized; the value of Adamovich’s concepts of superliterature and the catastrophism of human existence in the era of nuclear danger has been updated.

Recommendations for use and field of application of the results obtained. The main provisions and conclusions of the dissertation can be used in studying the conceptual features of the works of A. Adamovich and other Belarusian writers of the second half of the twentieth century, as well as when writing teaching aids, developing lecture texts, conducting seminars and practical classes in academic disciplines of philological specialties in higher educational institutions of the Republic of Belarus and foreign countries.

Падпісана да друку 11.12.2023. Фармат 60×84 $\frac{1}{16}$. Папера афсетная.
Рызаграфія. Ум. друк. арк. 1,39. Ул.-выд. арк. 1,5.
Тыраж 60 экз. Заказ 412.

Надрукавана з арыгінала-макета заказчыка
ў рэспубліканскім унітарным прадпрыемстве
«Выдавецкі цэнтр Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта».
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 2/63 от 19.03.2014.
Вул. Чырвонаармейская, 6, 220030, Мінск.

